

Uşaq və yeniyetmələrin İnternetin zərərli təsirlərindən qorunması problemləri

¹Rəsmiyyə Mahmudova, ²Lətif Tarverdiyev

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

¹rasmahmudova@gmail.com, ²latif@iit.ab.az

Xülasə— Məqalə uşaq və yeniyetmələrin İnternetdə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi problemlərinə həsr edilib. İnternetin təhlükələri ilə mübarizə sahəsində dünya ölkələrinin təcrübəsi təhlil edilmiş, beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Avropa Birliyi tərəfindən bu məsələlərin həlli istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər araşdırılmışdır. Ölkəmizdə uşaqların İnternetdə təhlükəsiz fəaliyyətinin təmin edilməsinə yönəlmiş təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər—İnternetin təhlükələri; təhlükəsiz İnternet; insafe şəbəkəsi; məlumatlandırma mərkəzləri; yardım xətləri; qaynar xətlər

I. GİRİŞ

İnternetin imkanları artdıqca, ondan yalnız faydalı məqsədlər üçün deyil, cinayət əməllərini həyata keçirmək üçün istifadə edənlərin də sayı artır. Uşaqlara qarşı törədilən cinayətlər xüsusilə narahatlıq doğurur. Cinayətkarlar çatlarda, forumlarda, sosial şəbəkələrdə, qeydiyyatdan keçərək uşaqlarla kontakt yaradırlar. Özlərinin mehribanlıq, diqqətliyi, qayğısı ilə yeniyetmələrin diqqətini özlərinə cəlb etməyə çalışan cinayətkarlar bunun üçün xeyli vaxt sərf edir və pul xərcləyirlər. Adətən onlar müasir dövrdə uşaqların məşğuliyyəti barədə məlumatlı olurlar. Onlar yeniyetmələrin problemlərini dinləyirlər və dərdlərinə şərik olurlar. Lakin tədricən söhbətlərini başqa istiqamətə yönəldərək yeniyetmələri saxlayan mənəvi qadağaları zəiflətməyə çalışırlar. Həmçinin real həyatda görüşməyə cəhd göstərirlər.

Uşaqlar bu qlobal şəbəkənin nə qədər təhlükəli olduğunu hiss etmirlər. İnternetə hər an yeni informasiya daxil olur və bunu izləmək qeyri-mümkündür. Uşaq təsadüfən elə bir sayta daxil ola bilər ki, orada çox həvəsləndirici bir formada spirtli içkinin necə xoşagələndə dada malik olması, narkotik maddə qəbul etdikdə orqanizmə necə möcüzəli təsir göstərməsi və ya ev şəraitində əlçatan vasitələrdən necə partlayıcı maddə düzəldilməsi barədə yazılara rast gələ bilər. Hətta ilk baxışda xoşniyyətli sayt təsiri bağışlayan saytlarda ekrana çıxan reklam pəncərələrində uşaq psixikası üçün təhlükəli olan şəkillərə və video materiallara heç də az rast gəlinir.

İnternet insanları, xüsusən də uşaqları bataqlıq kimi özünə çəkərək onların həyat tərzini radikal şəkildə dəyişdirir. İnternet fanatlarının üzərində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, onların psixologiyası və davranışı olduqca sürətlə, təxminən bir-iki ilə virtual dünyanın diktə etdiyi dəyərlər istiqamətində dəyişir, normal həyatları çətinləşir. Aparılmış tədqiqatların məlumatlarına görə İnternet istifadəçilərinin 25%-i yarım, 58%-i isə 1 il müddətində İnternet-asılılığa düşür olurlar [1]. İnternet burulğanına düşən uşaq və yeniyetmələr asanlıqla bundan xilas ola bilmirlər.

II. İNTERNETİN TƏHLÜKƏLƏRİ

İnternet şəbəkəsində uşaqların qarşılaşdıqları təhlükələri bir neçə qrupa ayırmaq olar:

Arzuolunmaz məzmunlu materiallar. Belə məzmunlu mətnlərə pornoqrafik, qərəzli məzmunlu materiallar, suisid istiqamətli materiallar, sektant materiallar, partlayıcı maddələrin, narkotik vasitələrin hazırlanması və istifadəsi ilə bağlı, eləcə də normadan kənar leksika ilə ifadə olunan materiallar aiddir.

İnternet-dələduzluq. İnternet – dələduzluqlar arasında hakerlər tərəfindən tətbiq olunan “phishing” texnologiyası geniş yer alır. Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, saxta e-poçta hansısa populyar İnternet-qovşağa aparın hiperkeçid daxil edilir, əslində isə bu istifadəçini görünüşcə rəsmi sayta bənzəyən başqa bir qovşağa aparır. İstifadəçini rəsmi saytda olduğuna inandırdıqdan sonra hakerlər onu parolunu, kredit kartının nömrəsini və digər məxfi məlumatları daxil etməyə yönəltməyə cəhd göstərirlər ki, sonradan bu informasiyadan istifadəçiyə zərər vurmaq üçün istifadə edirlər.

Azartlı oyunlar. Adi oyun saytlarından fərqli olaraq azartlı oyunlar olan saytlarda insanların oyun pulları ilə oynayaraq uduğuna və uduzmasına yol verilir. Pullu oyunlar olan saytlarda isə həqiqi pullar vasitəsilə oynanılan oyunlar yerləşdirilir. Azartlı oyunlara aludəçiliyin hansı mənfi nəticələrə gətirib çıxarmasını isə şərh etməyə ehtiyac yoxdur.

Veb-gündəliklər. Hazırda yeniyetmələr arasında veb-gündəliklərə və ya bloqlara aludəçilik çox sürətlə artır. Özü də çox vaxt onlar bu gündəlikləri böyüklərdən xəbərsiz aparırlar. Statistika görə, İnternet-gündəliklərin təxminən yarısı yeniyetmələrə aiddir ki, onların üçdə ikisi burada öz yaşlarını, beşdə üçü yaşayış yerini və əlaqə məlumatlarını, beşdə biri isə öz adını açıq yazır. Şəxsi məlumatların ətraflı açıqlanması isə olduqca təhlükəlidir.

İnternet-xuliqanlıq. Adi həyatda olduğu kimi, İnternetin özünün də xuliqanlıq meydana çıxıb, onlar İnternet istifadəçilərinin həyatını çətinləşdirirlər. Mahiyyətcə, onlar da küçə xuliqanlıq kimi başqalarına sataşmaqdan, onları təhqir etməkdən, ələ salmaqdan həzz alırlar.

İnternet-asılılıq. İnternetdə saatlarla vaxt keçirmək tədricən uşağı asılı vəziyyətə salır. O, dərslərinə yaxşı hazırlaşa bilmir, yeməyini vaxtılı-vaxtında yemir, real ünsiyyətdən daha çox virtual ünsiyyətə üstünlük verir ki, bu da zaman keçdikcə ciddi psixoloji və əsəb xəstəliklərinə gətirib çıxarır.

III. DÜNYA ÖLKƏLƏRİNDƏ İNTERNET TƏHLÜKƏLƏRİ İLƏ MÜBARİZƏ SİYASƏTLƏRİ

Demək olar ki, bütün ölkələrdə İnternetdə uşaqların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə çox ciddi tədbirlər həyata keçirilir [2-4]. Bu ölkələrdən bəzilərinin təcrübəsinə nəzər salaq.

Britaniyanın İnternet-provayderləri ölkənin “İnternetə Nəzarət Fondu”nun ədəbsiz uşaq şəkilləri olan veb-səhifələrin identifikasiyası üçün olan məlumatlarından istifadə etməklə “Təmiz xətt” adlı İnternet-trafik təqdim edir. Belə səhifələr aşkar edildikdə, sistem axtarılan səhifəni açmaq əvəzinə, səhv haqqında məlumat yaradır – “URL səhifə tapılmadı”. Digər İnternet-provayderlər də buna bənzər başqa sitemlərdən istifadə edirlər.

Qlobal şəbəkədə uşaqların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində uğur qazanmış ölkələrdən biri də Fransadır. Məktəblərə, ali təhsil müəssisələrinə, kitabxanalara pulsuz İnternetin verilməsi ilə əlaqədar olaraq Fransada istifadəçiləri İnternetdən təhlükəsiz istifadə haqqında məlumatlandıran və qaynar xətt rolunu oynayan xüsusi hökumət saytları yaradılmışdır. Bu saytlar vasitəsi ilə istifadəçilər saytlarda və ya digər onlayn xidmətlərdə (elektron poçt, çat, forum və s.) qarşılaşdıqları arzuolunmaz kontent barədə hökumət orqanlarına məlumat verirlər [2].

2006-cı ildə Fransa dövləti ilə ölkədə fəaliyyət göstərən İnternet-provayderlər arasında imzalanmış razılaşmaya əsasən, həddi-buluğa çatmayanların İnternetə daxil olması yalnız valideyn nəzarəti altında mümkün ola bilər.

Almaniyada isə xüsusi kurslar təşkil edilir və yerli polis əməkdaşları tərəfindən təhsil alanlara İnternetdə özünü necə aparmaq barədə dərslər keçilir.

Səudiyyə Ərəbistanında 2001-ci ildən vətəndaşların İnternetdə olan bəzi növ informasiya resurslarının əldə edilməsi və ya yerləşdirilməsi qadağan olunub. “Qurani-Kərim”ə istinad edən Səudiyyə Ərəbistanı hökuməti dini və ənenələri təhdid edən məlumatların yayılmasının qarşısını almaq üçün ölkəyə daxil olan İnternet-trafik nəzarətdə saxlayır və kontentlərin filtrasiyasını həyata keçirir [3].

Yaponiyada “Microsoft” korporasiyası tərəfindən valideynlər və uşaqlar üçün İnternet-təhlükəsizlik haqqında birgə dərslər təşkil olunur. Dərslər ibtidai və orta məktəblərdə keçilir. Təlimatçılar təhsil alanlara qaydalar siyahısı təqdim edirlər, həmin siyahıdakı qaydalardan biri də məsələ belədir ki, uşaqlar İnternet vasitəsi ilə tanış olduqları şəxslərlə görüşməməlidirlər. “Maho-iLand” adlanan yapon korporasiyası tərəfindən “i-police” adını alan məsləhət saytı yaradılmışdır.

Rusiyada da uşaqların İnternetdə təhlükəsiz fəaliyyətini təmin etmək üçün uyğun tədbirlər həyata keçirilir. 2011-ci ilin yanvar ayında “Uşaqların, onların sağlamlığına və inkişafına zərər vuran informasiyadan qorunması” adlı qanun qəbul edilib. Qanuna görə, uşaqlarda qorxu, vahimə və panikaya səbəb olan, həmçinin zorakılıq hallarına, qanunazidd rəftara bəraət qazandıran informasiya qadağan olunur.

2010-cu ildən “Uşaqlar onlayn” adlı yardım xətti açılmışdır, bu xəttin əsas vəzifəsi İnternetdən və mobil rabitədən istifadə zamanı təhlükə ilə qarşılaşmış uşaq və yeniyetmələrə psixoloji yardım göstərmək, eləcə də İnternetdən və mobil rabitədən təhlükəsiz istifadə məsələləri

üzrə uşaqlara, valideynlərə və təhsil müəssisələrinin işçilərinə konsultativ dəstək verməkdir. Xeyli sayda kompaniyalar – kompüter istehsalçıları, mobil xidmət povayderləri öz saytlarında uşaqlar və valideynlər üçün İnternetdən təhlükəsiz istifadə ilə bağlı məsləhətlər yerləşdirirlər.

Ukraynada “İnternetdə uşaqların təhlükəsizliyi” Proqramı çərçivəsində uşaqların, valideynlərin və müəllimlərin təliminə yönəlmiş bir sıra layihələr həyata keçirilir. 30-dan çox təşkilatı özündə birləşdirən İnternetdə Uşaqların Təhlükəsizliyi Koalisiyası yaradılmışdır. Koalisiyanın tərəfindən 2008-ci ildə “Onlandiya – təhlükəsiz veb-ölkə” veb-saytı hazırlanıb istifadəçilərin ixtiyarına verilmişdir [4]. Burada uşaqlar, onların valideynləri və müəllimlərinə şəbəkədən səmərəli istifadə ilə bağlı məsləhətlər, interaktiv oyun ssenariləri, testlər, müsabiqələr, dərslər planları, uşaqlar üçün yaradılmış resursların siyahıları, uşaqlara və böyüklərə İnternetdən təhlükəsiz istifadənin əsaslarını öyrədən materiallar təqdim edilir.

Həmçinin Ukraynada İnternetdən istifadə məsələlərinin nizama salınması və təhlükəsiz istifadə qaydalarının təkmilləşdirməsi məqsədi ilə, 2011-ci ilin oktyabrında “Auditoriyası uşaqlar olan veb-resursların sahibləri üçün tövsiyələr” adlı sənəd qəbul edilmişdir. Sənəddə uşaqların yaşını və digər psixofizioloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, uşaq veb-resurslarının yaradılması zamanı əməl edilməsi vacib olantövsiyələr (kontent üzrə, reklam məhsullar üzrə və s.) verilir.

IV. İNTERNETİN TƏHLÜKƏLƏRİ İLƏ MÜBARİZƏ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ

İnternet istifadəçilərinin ən həssas qrupu olan uşaqların İnternetdə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi hazırda global bir problem kimi böyük narahatçılıq yaratdığına görə bu məsələ beynəlxalq təşkilatların da diqqət mərkəzindədir. 2005-ci ildə Tunisdə keçirilmiş İnformasiya cəmiyyəti məsələlərinə dair Sammitin yekun sənədlərində də uşaq və gənclərin kibernetik təhlükələrdən müdafiəsinin zəruriliyi qeyd edilir.

Uşaqların İnternetin zərərli təsirlərindən qorunması problemi hazırda BMT qurumlarının qarşısında duran ən mühüm məsələlər siyahısındadır. 2008-ci ilin noyabr ayının 13-də Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqı (BTİ) bu məsələ ilə bağlı yeni təşəbbüs irəli sürüb [5]. “Kiberməkanda uşaqların müdafiəsi” (ChildOnlineProtection – COP) adlanan bu təşəbbüs kiberməkanda uşaqlar üçün təhlükəsiz və etibarlı şəraitin yaradılması məqsədi ilə beynəlxalq ictimaiyyətin bütün sferalarından olan tərəfdaşların bir araya gətirilməsini nəzərdə tutur.

Avropa Birliyində (AB) informasiya cəmiyyəti, audio-vizual məhsullar və media sferasında siyasət çərçivəsində uşaqların mühafizəsinə və insani dəyərlərə böyük diqqət ayrılır. Avropa Birliyi məkanında İnternetdə uşaqların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sisteminin mühüm elementlərindən biri 1999-cu ildə qəbul edilmiş “Təhlükəsiz İnternet” proqramıdır (Safer Internet Programme) [6]. Proqramın məqsədi qeyri-qanuni və destruktiv kontent və davranışla mübarizə və yeniyetmələrin məlumatlılıq səviyyəsinin yüksəldilməsi yolu ilə onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə nail olmaqdır. Uşaq və yeniyetmələr üçün təhlükəsiz onlayn mühitin yaradılmasına yönəlmiş layihələrin maliyyələşdirilməsi, təhlükəsiz İnternet gününün dəstəklənməsi

məsi, təhlükəsiz İnternet-Forumun təşkili, korporativ özünü-tənzimləmənin stimullaşdırılması və dəstəklənməsi, digər beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı əməkdaşlıq - proqramda reallaşdırılması nəzərdə tutulan fəaliyyət istiqamətləridir.

“Təhlükəsiz İnternet” proqramında qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün hazırlanmış ilk fəaliyyət planı 1999-2004-cü illəri əhatə edirdi və 38,3 milyon avro vəsait ayrılmışdı. 2005-2008-ci illəri əhatə edən növbəti fəaliyyət planına 45 milyon avro, 2009-2013-cü illər üçün isə 55 milyon avro ayrılmışdır.

Bu proqramın reallaşdırılması AB-nə daxil olan ölkələrdə yaradılmış Təhlükəsiz İnternet Mərkəzləri (TİM) vasitəsilə həyata keçirilir. Hazırda AB ölkələrində uşaqların İnternet və mobil texnologiyalardan təhlükəsiz və məsuliyyətli istifadənin təmin edilməsinə cavabdeh olan TİM-lər fəaliyyət göstərir ki, onların da tərkibinə məlumatlandırma mərkəzləri (awarinesscenters), yardım xətləri (helplines), qaynar xətlər (hotlines) daxildir. Bu komponentlərin hər birinin öz funksiyası var:

- məlumatlandırmamərkəzləri - əsas funksiyası uşaq və yeniyetmələrin İnternetdə qarşılaşa biləcəkləri potensial risklərlə bağlı onların məlumatlılıq səviyyəsinin artırılmasıdır. Bu məqsədlə onlar müxtəlif informasiya materialları hazırlayır, müəllimlər, valideynlər və uşaqların iştirakı ilə seminarlar təşkil edirlər;

- yardım xətləri - şəbəkədə təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə bağlı uşaqlar, valideynlər və müəllimlər üçün fərdi konsultasiyalar həyata keçirirlər;

- qaynar xətlər – İnternetdə aşkarlanmış qeyri-leqal kontentlərlə bağlı məlumatları qəbul edir, sonra isə mənsəyini müəyyən etmək məqsədi ilə bu məlumatları yoxlayır və həmin kontentlərin ləğv edilməsinə nail olmaq üçün ölkənin hüquq-mühafizə orqanlarını və İnternet-provayderləriməlumatlandırır.

Avropa ölkələrində əhalinin məlumatlandırılması işini həyata keçirən TİM-lərin fəaliyyətini koordinasiya etmək üçün “İnsafe”(www.saferInternet.org) adlı Təhlükəsiz İnternet Mərkəzləri Şəbəkəsi yaradılıb. Məlumatlandırma mərkəzlərini və yardım xətlərini əhatə edən “İnsafe”in 30 ölkədə nümayəndəliyi var, onlar ildə bir neçə dəfə bir araya gələrək təcrübələrini bölüşür, həmçinin informasiya və resurs mübadiləsi aparırlar. Şəbəkə İnternetdə təhlükəsiz istifadəni təmin etmək üçün ev və məktəb arasındakı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinin vacib olmasını təbliğ etmək üçün məktəblər, ailələr və digər əlaqədar təşkilatlarla əməkdaşlıq edir. O, vətəndaşların, əsasən də uşaq və gənclərin hüquq və ehtiyaclarının qorunması məsələsinə münasibətdə məsuliyyətin hökumət, müəllimlər, valideynlər, kütləvi informasiya vasitələri və digər bu işə cəlb edilmiş sahələr arasında bölünməsinizəruri hesab edir.

Qaynar xətlərin işi isə 1999-cu ildə yaradılmış “İHOPE” beynəlxalq QaynarXətlər Assosiasiyası koordinasiya edir [7]. Assosiasiyaya AB ölkələri ilə yanaşı ABŞ, Kanada, Yaponiya və s. kimi ölkələr də daxildir. Yeni yaradılarda cəmi 8 qaynar xətdən ibarət olan təşkilata üzv olan dövlətlərin sayı artıq 40-dan çoxdur.

İHOPE Assosiasiyasının missiyası dünyada İnternet Hotline şəbəkəsinin fəaliyyətinin dəstəklənməsi və genişləndirilməsi, qeyri-qanuni məzmunlu kontentlərin qarşısını almaqla İnterneti təhlükəsiz sferaya çevirməkdir.

Buna nail olmaq üçün İHOPE öz qarşısına milli qaynarxətlərin yaradılması və dəstəklənməsi; yeni yaradılanqaynar xətlərin dəstəklənməsi və onların təlimatlandırılması; bütün Avropada İnternetin təhlükəsizliyi məsələlərində əhalininməlumatlandırılmasına yardım göstərmək; məlumatların qəbul edilməsi və göndərilməsi üçün vahid qayda yaratmaq kimi bir sıra məqsədlər qoymuşdur.

“Təhlükəsiz İnternet” proqramı çərçivəsində həyata keçirilən ən mühüm tədbirlər sırasında Beynəlxalq Təhlükəsiz İnternet Gününün təsis edilməsini və Beynəlxalq İnternet Forumunun yaradılmasını da qeyd etmək lazımdır. 2004-cü ildən başlayaraq hər il fevral ayının ikinci həftəsinin ikinci günü qeyd edilən Beynəlxalq Təhlükəsiz İnternet Günü hazırda dünyanın 65-dən çox ölkəsindəəhatə edir. Bu günün qeyd edilməsində məqsəd – İnternetin uşaq və gənclər tərəfindən daha təhlükəsiz və məsuliyyətli istifadə edilməsinin təbliğatına yönəldilmiş tədbirlərin keçirilməsi və bu məsələdə maraqlı olan tərəflərin – dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarının, ictimaiyyətin, KİV-in səylərinin birləşdirilməsindən ibarətdir.

Uşaqlar və gənclər yaşlı nəsə nisbətən müasir texnologiyalar “hakimiyyəti” dövründədoğduqları üçün texniki vərdişləri asanlıqla qavrayır, texnologiyalardan istedadə heç bir çətinlik çəkmirlər. Buna görə də Məlumatlandırma Mərkəzləri effektiv məlumatlandırmanı həyata keçirmək üçün gənclərin bilik və bacarıqlarına dəyər verir, onların potensialını yüksək qiymətləndirirlər. Hazırda Məlumatlandırma Mərkəzlərinin strukturu çərçivəsində gənclər qrupu (youth panel) da fəaliyyət göstərir [6]. Bu qrupun üzvü olan gənclər, həmyaşlıqlarını və böyükləri İnternetin təhlükələrindən mühafizə üsulları barədəməlumatlandırır, ölkələrindəkimilli İnternet şəbəkəsinin liderləri ilə görüşlər təşkil edir və onların xidmətlərini gənclər üçün necə faydalı və maraqlı etmək barədə onlarlamüzakirələr aparırlar. Həmçinin faydalı, maraqlı, intellektual resursları seçir və istifadə üçün tövsiyə edirlər, İnternetin yaxşı və pis tərəfləri ilə bağlı müxtəlif videoçarxlar, komikslər və dərsliklər hazırlayırlar.

V. UŞAQLARIN İNTERNET TƏHLÜKƏLƏRİNDƏN QORUNMASI ÜÇÜN TƏKLİF VƏ TÖVSIYƏLƏR

Hazırda böyüyən nəsə yeni texnologiyaları çox tez mənimsəyir, valideynlər bu sahədə öz uşaqları ilə ayaqlaşma bilmirlər, təbii ki, bu səbəbdən də onların virtual məkandakı ünsiyyətinə, davranışına nəzarət edə bilmirlər. Ona görə də İnternetdən təhlükəsiz istifadə edilməsində əsas yük məktəbin və müəllimlərin üzərinə düşür. Məktəb proqramına İnternetdən təhlükəsiz istifadə ilə bağlı xüsusi dərslərin salınması, uşaq və gənclərə İnternetdə davranış qaydalarının, eləcə də İnternetin təhlükələrindən qorunma üsullarının tədris edilməsi bu gün olduqca vacibdir.

Məktəblərdə “Təhlükəsiz İnternet” Şurası yaratmaq və bu məsələlər üzrə müxtəlif layihələr hazırlamaq, seminarlar keçirmək, məruzələr etmək yolu ilə uşaqlarda İnternet şəbəkəsində davranış və ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılmasına nail olmaq olar.

Valideynlərlə daim iş aparmaq lazımdır ki, onlar bu problemin həllini yalnız məktəbdən və müəllimlərdən gözləməsinlər. Valideynlər üçün ailənin informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə xüsusi metodiki tövsiyələr işləyib hazırlamaq lazımdır. Orada İnternet təhlükələrin təsnifatı, uşaqların İnternet şəbəkəsində təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə tövsiyələr öz əksini tapmalıdır.

Evdə isə İnternetdən istifadə üçün valideynlə uşaq arasında razılaşma olmalıdır və bu razılaşmaya ciddi surətdə riayət olunmasına nəzarət olmalıdır, İnternet üçün xüsusi kontent filtrlər, “valideyn nəzarəti” sistemləri quraşdırılmalıdır. Eyni zamanda uşaqların evdə və məktəbdə İnternetdəki fəaliyyəti ilə bağlı hesabatlar nəzərdən keçirilməlidir. Bunun üçün də ilk öncə həm valideynlər, həm də müəllimlər daim özlərinin kompütersavadlılığının səviyyəsini artırmalıdır ki, uşaqların İnternetdə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üsullarını bilsinlər. Ən əsası isə, uşaqlara İnternetin vaxt keçirmək üçün olmadığını başa salmaq, onun faydalı imkanlarından istifadə etməyi öyrətmək lazımdır.

Ölkəmizdə uşaqların İnternetdə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələsi hələlik cəmiyyətdə narahatlıq doğurmur, Hərdən ötəri olaraq televiziya proqramlarında bu məsələlərə toxunan verilişləri nəzərə almasaq, bu barədə heç yerdə danışılmır, dərslər keçilmir və s. Artıq Azərbaycanda İnternet istifadəçilərinin sayı kifayət qədərdir və onların əksəriyyətini yeniyetmələr təşkil edir, eləcə də məktəblilərin çoxu İnternetə çıxış imkanı olan mobil telefona sahibdirlər. Fərdi kompüter, noutbuk, iPad və digər müasir texnologiyalara sahib olan ailələrin sayının gün-gündən artması İnternet adlı virtual qonağın hər bir evə asanlıqla daxil olmasına şərait yaradır. Evlərdə həvəslə qarşılanan bu qonağın əslində hansı təhlükələrtörədə biləcəyi barədə çoxlarının məlumatı yoxdur.

İnternet-klublarda da uşaqların İnternetdən istifadəsinə heç bir məhdudiyət qoyulmur. Kiçik yaşlı uşaqların burada saatlarla kompüter arxasında əyləşərək oynadıqları virtual oyunların məzmunu, onların yaş xüsusiyyətlərinə uyğun olub-olmaması, psixoloji sağlamlığa təsiri məsələləri heç kimi narahat etmir.

Bu cür təhlükələrin qarşısını almaq üçün təhsil sistemi yeni mexanizmlər işləyib hazırlamalı, əhalinin geniş təbəqələrinin təhsilin informasiyalaşdırılması prosesinə cəlb edilməsinə imkan yaratmalıdır, ən əsası isə uşaqların, məktəblilərin İnternetdə fəaliyyətinə valideynlər və müəllimlər tərəfindən daim nəzarət olunmalıdır.

NƏTİCƏ

Uşaq və yeniyetmələrin İnternetdə qarşılaşa biləcəkləri neqativ və ziyanlı informasiya həm psixoloji, həm də ətraf mühitin dərk edilməsi baxımından onlara çox mənfi təsir göstərə bilər ki, bu da informasiya cəmiyyətinin formalaşdırılmasının düzgün olmayan istiqamətdə getməsinə öz təsirini göstərir. Şəbəkədə uşaqların təhlükəsizliyi olduqca aktual problemdir və onu qadağalar üsulu ilə, informasiyanın

filtrdən keçirilməsi yolu ilə deyil, valideynlərin, məktəbin, provayderlərin, KİV-in, dövlət qurumlarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının, ümumiyyətlə cəmiyyətin və dövlətin səylərini birləşdirərək kompleks tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi yolu ilə həll etmək olar.

Bu tədbirlər siyahısına aşağıdakılar aid edilə bilər:

- Milli Təhlükəsiz İnternet Mərkəzinin yaradılması və həmin mərkəz tərəfindən İnternetin təhlükələri və onunla mübarizə mexanizmlərinin işlənilib hazırlanması,
- İnternet-provayderlərin, təhsil müəssisələrinin vəzifələri haqqında təkliflərin hazırlanıb aidiyyəti orqanlara təqdim edilməsi;
- Qaynar xəttlərin yaradılması və bu xəttlər vasitəsilə vətəndaşlardan daxil olan neqativ kontentlər haqqında məlumatların toplanması və emal edilməsi, eyni zamanda həmin məlumatlar əsasında görülən işlərlə bağlı ictimaiyyətin mütəmadi olaraq məlumatlandırılması;
- Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi;
- İnternet məkanında uşaqların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi missiyasını öz üzərinə götürən beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən İNSAFE ilə əməkdaşlıq münasibətlərinin qurulması;
- KİV-də mütəmadi olaraq İnternetdən təhlükəsiz istifadəni təbliğ edən materialların yerləşdirilməsi;
- “İnternetdən təhlükəsiz istifadənin əsasları” adlı kursun hazırlanması və məktəb proqramına daxil edilməsi;
- Valideynlər və müəllimlər üçün təhlükəsiz İnternet məsələlərinə dair xüsusi kursların təşkil edilməsi;
- Beynəlxalq Təhlükəsiz İnternet Gününün məktəblərdə qeyd olunması, bu mövzuya həsr olunmuş müxtəlif konkursların, müsabiqələrin keçirilməsi.

İlk növbədə isə, İnternetdə davranış qaydaları işlənilib hazırlanmalı və gənc nəsə aşılanmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

- [1] Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş., İnformasiya asılılığı problemləri və onlarla mübarizə yolları. Ekspress-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası. Bakı: “İnformasiya texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009, 62 səh.
- [2] Богданова О.А., Проблема безопасности работы детей в сети Интернет. Вестник Московского Городского Педагогического Университета. Серия: Информатика и информатизация образования, 2010, стр. 104-108.
- [3] Чернева Е.А., Интернет-политика разных государств мира, window.edu.ru/resource/930/70930/files/school_digest.pdf
- [4] Дзюба Н.И., Красножон В.М., Дети и Интернет: украинский подход к безопасному киберпространству, www.gosbook.ru/node/57586 .
- [5] www.itu.in
- [6] www.saferInternet.org
- [7] www.inhope.org